

# РОЗДІЛ II

## ПОДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В АВСТРАЛІЙСЬКОМУ СОЮЗІ

УДК 94 : 321 (94)

Хижняк І. А.

### КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНІ ФАЗИ ФОРМУВАННЯ АВСТРАЛІЇ ЯК ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню конкретно-історичних фаз формування Австралії як держави. Для глибшого усвідомлення основ теорії історичного інституціоналізму було виділено соціуми, в яких раціоналізація і бюрократизація мали історично передувати процесам демократизації. Для цього в якості базових цілей та завдань статті автор виходив з розробки методології підходів неокласичного реалізму. Власне зазначені методики дали змогу найбільш адекватно відтворити специфіку процесів, притаманних саме Австралії.

Показано, що державний рівень впливу на формування технологій дії раціонально-бюрократичних механізмів являє собою концентрований вираз діяльності таких культурно-цивілізаційних особливостей, як самоідентифікація, формальні і неформальні інститути управління та їх вплив через загальнополітичні процеси, внутрішньополітична опозиція, політика партій, групи впливу дрібного, середнього і великого бізнесу з власними фінансово-економічними інтересами, ЗМІ. Виходячи з вищезазначеного, визначено три конкретно-історичні фази формування Австралії як федеративної держави.

Робиться висновок, що в Австралії на початку ХХ ст. було закладено основи розгалуженої економіки і державності, розроблені основні напрямки зовнішньої / внутрішньої політики, відбулось становлення національної свідомості, заявили про себе у світі представники культури, були закладені основи Конституції Австралійського Союзу.

**Ключові слова:** неокласичний реалістичний каркас; бюрократизація, раціоналізація і демократизація; специфічний та історичний контекст; концепція та теоретичне середовище; раціонально-бюрократичні механізми у розвинутих західних демократіях; державотворчі процедури та політична культура у країнах англосаксонського типу; загальнонаціональні фази відтворення історичного розвитку; конкретно-історичні фази формування Австралії як держави, Австралійський Союз.

**Хижняк И. А. Конкретно-исторические фазы формирования Австралии как государства.** Статья посвящена исследованию конкретно-исторических фаз формирования Австралии как государства. Для более глубокого осознания основ теории исторического институционализма были выделены социумы, в которых рационализация и бюрократизация должны были исторически предшествовать процессам демократизации. Для этого в качестве базовых целей и задач статьи автор исходил из разработки методологии подходов неоклассического реализма. Собственно указанные методики позволили наиболее адекватно воспроизвести специфику процессов, присущих именно Австралии.

Показано, что государственный уровень влияния на формирование технологий действия рационально-бюрократических механизмов представляет собой концентрированное выражение задействованности таких культурно-цивилизационных особенностей, как самоидентификация, формальные и неформальные институты управления и их влияние через общеполитические процессы, внутривластная оппозиция, политика партий, группы влияния мелкого, среднего и крупного бизнеса с собственными финансово-экономическими интересами, СМИ. Исходя из вышесказанного, определены три конкретно-исторические фазы формирования Австралии как федеративного государства.

Делается вывод, что в Австралии в начале XX в. были заложены основы разветвленной экономики и государственности, разработаны основные направления внешней / внутренней политики, состоялось становление национального сознания, заявили о себе в мире представители культуры, были заложены основы Конституции Австралийского Союза.

***Ключевые слова:** неоклассический реалистичный каркас; бюрократизация, рационализация и демократизация; специфический и исторический контекст; концепция и теоретическая среда; рационально-бюрократические механизмы в развитых западных демократиях; государственнообразующие процедуры и политическая культура в странах англосаксонского типа; общенациональные фазы воссоздания исторического развития; конкретно-исторические фазы формирования Австралии как государства, Австралийский Союз.*

**Igor Khyzhnyak. Concrete-historical phases of Australia formation as the state.** The article is devoted to the study of specific historical phases of the formation of Australia as a state. To better understand the basics of the theory of historical institutionalism, societies were identified in which rationalization and bureaucratization were to be carried out historically before the processes of democratization. To do this, as the basic goals and objectives of the article,

the author proceeded from the development of a methodology of approaches to neoclassical realism. In fact, these techniques made it possible to most adequately reproduce the specifics of the processes specific to Australia. It is shown that the state level of influence on the formation of technologies of rational-bureaucratic mechanisms is a concentrated expression of such cultural and civilizational features as self-identification, formal and informal institutions of governance and their influence through general political processes, domestic opposition, party politics, groups influence of small, medium and large businesses with their own financial and economic interests, the media. Based on the above, identified 3 specific historical phases of the formation of Australia as a federal state.

It is concluded that in Australia in the early twentieth century the foundations of a diversified economy and statehood were laid, the main directions of foreign / domestic policy were developed, the formation of national consciousness took place, cultural representatives declared themselves in the world, the foundations of the Constitution of the Australian Union were laid.

*Keywords:* neoclassical realistic framework; bureaucratization, rationalization and democratization; specific and historical context; concept and theoretical environment; rational-bureaucratic mechanisms in developed western democracies; state-building procedures and political culture in Anglo-Saxon countries; national phases of reproduction of historical development; specific historical phases of the formation of Australia as a state, the Australian Union.

### **Концептуально-теоретичні засади вивчення проблеми формування раціонально-бюрократичних механізмів державницького апарату**

Для більш глибокого усвідомлення теоретико-концептуальних рамок аналізу заданої проблеми необхідно звернутись до основ теорії історичного інституціоналізму, яка фіксує увагу на історично-послідовницьких змінах та принципових «перехрестях» траєкторії суспільно-політичного розвитку, тобто на чинниках, що власне і визначають **вибір історично-державної еволюції** певної країни [1; 2]. Справа в тому, що та чи інша траєкторія становлення національних держав, послідовність процесів бюрократизації, демократизації або індустріалізації значним чином артикулює формування тієї чи іншої конкретно-історичної моделі взаємовідносин громадянського суспільства і держави. Тут можна виділити соціуми, в яких бюрократизація і раціоналізація історично передувала процесам демократизації. В них виникає стабільна партійно-парламентська система, в якій партії виступають **формальними каналами** виразу інтересів громадян. Або іншими словами, фактично держави, де складні і драматичні

процеси *раціонально-бюрократичної модернізації* і *національної консолідації* одержують розвиток на **початкових етапах їх історичного розвитку** і формують країни особливого типу. Такі держави можуть бути поділені на дві великі категорії: *державні* і *суспільні*.

*Державницькі чинники* включали до себе тип політичної системи, політичний режим, поділ влади, бюрократичні колізії між урядовими інститутами, а також розмір і ступінь **інституціоналізованості** бюрократичного апарату.

*Соціальні (суспільні) чинники* містять в собі тип економічної системи, історію певної країни, ступінь етнічного, расового і релігійного змішування населення, число і активність груп інтересів і політичних партій, а також вплив ЗМІ на формування суспільної думки і на політику. Ці обидві *категорії чинників* у багатьох випадках носять *взаємодоповнюючий характер*.

Обидві групи факторів в країнах, де **історичний розвиток передував їх демократизації**, включають до себе також *культурні особливості*. У першому випадку – у вигляді *культури державних організацій*, у другому – у вигляді *політичної культури* країни. Країни такого порядку мають особливий режим історичного розвитку і виділяються, наприклад, як держави *англосаксонського типу*.

У дослідженні процесу формування *раціонально-бюрократичних* механізмів на рівні саме таких типів держави виняткова увага має бути приділена різноманітним факторам *політичної культури*. Серед них прем'єрне місце посідає такий культурний чинник, як **самоідентифікація** країни. Наприклад, колишня імперія може ще певний проміжок часу продовжувати сприймати себе як таку, що все ще несе особливу відповідальність по відношенню до колишніх колоній (особлива роль Великої Британії у співдружності націй). Ось чому для дійсного розуміння важливості формування *раціонально-державницьких механізмів* і успішного створення держави та, відповідно, функціонування її держапарату мають значення не тільки *історія країни*, її *політичної культури*, але і *стереотипи поглядів на власну історію* або їх *традиційну інтерпретацію*. Історик чи політолог, порівнюючи процеси державотворення, неодмінно має звернути увагу на шкільні підручники з історії. Саме по них без особливих проблем і можна визначити власне «державний імідж країни» (зрозуміло, що це має бути не єдине джерело для порівняння).

Власний образ країни і *сфера культури* прямо впливають на **тип інститутів**, за допомогою яких і відбувається *управління* певною країною. Згідно відомої ліберальної теорії «демократичного миру»,

в результаті взаємодії *культури* і відповідних **інститутів** країни формуються означені *механізми створення держави*, для яких найбільш характерною є спрямованість на співробітництво, ніж на конфлікт.

Ще одним фактором, що впливає на формування *раціонально-бюрократичних механізмів* держaparату, є партійна політика всередині країни, а також ідейні відмінності, що перешкоджають взаємодії між загальнонаціональними лідерами.

*Посередній*, проте важливий вплив на створення означених *раціонально-бюрократичних механізмів* здійснює також і громадська думка. Вона набуває помітно більшого значення, якщо транслюється за допомогою груп інтересів та їх активності. Більш складно йдуть справи зі ЗМІ. Вони далеко не завжди виступають у якості фактору, що жорстко детермінує «порядок денний». Особливо це стосується тих лідерів, які активно не використовують ЗМІ як пріоритетні провідники масових прагнень та цінностей лише для задоволення власної політичної мети. Це відбувається, головним чином, у стабільних держав.

Таким чином, **державний рівень** впливу на формування технології дії фокусних *раціонально-бюрократичних механізмів* являє собою концентрований вираз широкої задіяності таких *культурно-цивілізаційних особливостей*, як:

- самоідентифікація;
- формальні і неформальні інститути управління і їх вплив через загальнополітичні процеси;
- внутрішньополітична опозиція;
- партійна політика;
- групи впливу дрібного, середнього і великого бізнесу з власними фінансово-економічними інтересами;
- ЗМІ.

**Раціонально-бюрократичні механізми у розвинутих західних демократіях**

Такі механізми містять в собі неодмінну здатність **обов'язкових режимів** відтворення.

**Режим 1.** Політика різних партій містить у собі значний рівень високої конкурентності. Остання забезпечує наявність загальноприйнятих «правил гри». Тому політичні контрадикції і суперечності вирішуються в межах демократичних процедур (*механізм, що містить політичний контекст для розвитку демократії*).

**Режим 2.** Громадянське суспільство надзвичайно розгалужене. Держава знаходиться з ним в режимі діалогу. Державний політикум

завжди враховує суспільну думку. Спроби маніпулювати нею можуть бути спорадичними, проте, у жодному разі, не вирішальними. Прийняття ключових рішень не може виходити за межі рамок, що вважаються загальноприйнятими (*механізми, що забезпечують наявність постійного соціального консенсусу*).

**Режим 3.** Доленосні рішення приймаються відкрито і демократично. Ступінь гласності не слід перебільшувати, але вона значно більша, ніж у країнах з іншими політичними режимами (*механізм забезпечення відкритості і демократичності у суспільстві*)

**Режим 4.** Неодмінна присутність пошуку загальнонаціонального консенсусу. Конституційність електоральної зміни влади постійно примушує приймати ключові рішення з урахуванням позиції провідних політичних і суспільних сил (*механізм забезпечення постійної електоральної зміни влади*)

**Режим 5.** Значне урахування позиції науково-експертного середовища. Оцінка його ролі значно вища, ніж у країнах з іншими державними укладами (*механізм науково-практичного забезпечення діяльності інститутів держави*).

#### **Державотворчі процедури у країнах англосаксонського типу**

Країни Заходу відзначені глибокою історичною укоріненістю демократичних традицій у загальнополітичній сфері. Класичний приклад такої укоріненості являють собою країни **англосаксонського типу**. Ці країни, насамперед, відзначаються цілим рядом специфічних особливостей.

**Індивідуалізм.** Принципове несприйняття засад етатизму і корпоративізму – ключова відмінність **англосаксонських і протестантських країн** від їх аналогів у континентальній Європі. Тут колективні та державницькі настанови й цінності займають пріоритетні позиції.

**Розвинута ліберальна традиція.** Передбачає насамперед високий рівень діалогу всередині суспільства між державою і соціумом, а також – між державою і політикумом. Політичні суперечності не носять критичного характеру, а структура політикуму достатньо консолідована. *Зовнішньополітичний вимір* заточений на переважне розуміння й підтримку в суспільстві категорії «національних інтересів». Укорінення в країні фактору «двопартійної внутрішньої/зовнішньої політики» (Велика Британія, США, певним чином і Австралія).

**Відсутність протистояння соціуму і держави.** Тут немає принципового конфлікту між організованими силами всередині суспільства. Колізії політичного, соціального, культурного характеру залишають

ся, проте не носять антагоністичного характеру. Вони постійно вирішуються в режимі діалогу в межах демократичних інститутів.

Суспільна думка легко інкрустується в структуру інститутів держави і знаходить широкий відгук у суспільних і політичних організаціях. Тут різниця між **формальними і неформальними інститутами не є суттєвою**. В межах розвинутої демократичної системи будь-яка публічна фігура або нетипове явище можуть бути трансформовані у суспільну думку у вигляді сегментів піару.

Явища «моральних авторитетів» або «духовних наставників» зазвичай мають широку популярність у ЗМІ і суспільствах держав де-що іншого типу. Проте у нашому випадку «віщуни» є, певним чином, відстороненими від реального активного політичного життя (вони, для прикладу, не є однозначно суспільно значущими у Великій Британії та США). Перший-ліпший такий «провісник» може досить легко стати засобом впливу на сферу політики і здійснювати підтримку на користь будь-якої політичної фігури під час виборчих перегонів (хоча тут є певні виключення: популярні рок-групи, відомі актори тощо).

**Науково-експертна спільнота у сфері гуманітарних наук** є легко інтегрованою. Вона розробляє на замовлення наукову продукцію високої якості. Це також є відмінною рисою **англосаксонських країн** від країн континентальної Європи. При цьому базовий студійний акцент робиться на характерному для цих країн принципу культури прагматизму, прагненні транслювати всі нагальні суспільно-політичні проблеми у схему технологічних рішень.

Політична культура англосаксонських країн в структурі технологій дії раціонально-бюрократичних механізмів

Концептуальні засади поняття **політичної культури** були введені у науковий дискурс в роботі Г. Алмонда і С. Верби «Громадянська культура». Вони, безперечно, мають бути вмонтовані у технологічні схеми *раціонально-бюрократичних механізмів* в процесі державотворення і при формуванні політичної структури країн **англосаксонсько-го типу** [3].

Перш за все, такий тип культури є світським і прагматичним: політика тут виступає не у манихейській подібності непримиренної боротьби Добра і Зла, а лише як поле зіткнення групових інтересів, кожний з яких має право на існування. Ця культура заперечує обумовленість фаталізму колективної долі. Тому *раціонально-бюрократичні механізми* державотворення і побудова політичної системи виступають у вигляді амбівалентності: з одного боку, «процедури запроваджен-

ня» реальних можливостей на фоні впливу різноманітних суспільних груп, а з іншого – як певний обмежувач стихійної експансії останніх.

Крім того, *англосаксонська політична культура, як дієвий засіб дії в межах раціонально-бюрократичних механізмів, відзначена гомогенністю загальнонаціонального консенсусу відносно основоположних цінностей, а також «правил гри», що не мають бути порушеними*. Все це розповсюджується на сфери внутрішньої / зовнішньої політики, де акцентовано артикулюються «національні інтереси», розуміння яких має надпартійний характер.

Партія-переможниця і партія, що зазнала поразки, як інструменти дії означених механізмів, визнають легітимність і незаперечність «правил політичної гри». Це відкриває «зелене світло» для сприйняття специфічних особливостей політичних реалій в межах конвенційного трикутника. Перший кут – це безсумнівний прагматизм: переконання наявності не конфлікту Добра і Зла, а реального протиборства досить «приземлених» інтересів, кожен з яких обумовлений абсолютно законними підставами. Другий кут – уява про те, що суспільне життя не являє собою гру з нульовою сумою, в якій добробут однієї сторони купується ціною програшу іншої. Третій кут – це упевненість у тому, що політичні перемоги і поразки не є остаточними: слід просто почекати до наступних виборів.

Раціонально-бюрократичний механізм, що діє в межах **політичної культури**, очевидно, не розрахований на сприйняття цінностей, які не є дійсно аксіологічними до такого типу культури: «есхатологічний романтизм», передчуття кінця світу, переддень «найбільших переворотів» і остаточного «кінця історії». Такий тип ментальності тяжіє до «серединного часу». У просторовому відношенні така **культура є центричною**: її уособлює «партія середини» (the middle of the road).

Політична система в *англосаксонських країнах* забезпечується дією *раціонально-бюрократичних механізмів*, однозначно заточених на двопартійність, що означає наявність лише двох партій, які тяжіють до центру. Двопартійність означає змагання правоцентристських і лівоцентристських сил. Традиція **центризму**, що має *спорадичні перерви, все ж зберігається у довгостроковій перспективі*. До того ж історії Великої Британії, США і, певним чином, Австралії характеризуються усталеною **наступністю**. А **наступність** є необхідним елементом дії *раціонально-бюрократичних механізмів англосаксонських країн, що забезпечує необхідне усвідомлення їх «національних інтересів»*.

Дія зазначених механізмів міститься і в класичних роботах М. Вебера [4] (звичайно не у нашому формулюванні), де специфічні риси



**англосаксонської політичної культури** пояснюються особливостями **Протестантизму**.

Ключова роль у формуванні культури індивідуалізму також залишалась за *раціонально-бюрократичними механізмами*, присутність яких у сфері духовних цінностей в межах релігійної реформації сприяла зникненню містичного феномена ієрархічної Церкви з інститутом Папи, що вважався до цього найвищим арбітром у всіх питаннях.

Також *аксіологічності* на посередньому рівні та її фактичній присутності у *раціонально-бюрократичних механізмах* сприяла саме усталеність *ментальної настанови для протестантів у тому, що вони власне і є тією кінцевою інстанцією у всіх ключових питаннях, які стосувались їх совісті*. Тому у фокусному ареалі **англосаксонських країн** практично відсутній характерний для країн континентальної Європи *дуалізм щоденного людського життя з точки зору політичних смислів*.

Дія *раціонально-бюрократичних механізмів* на рівні **емоцій суспільних настроїв** сприяла виникненню «релятивістської» парадигми мислення, що заперечує можливість точних розгадок «кінцевого сенсу» і «планів історії», які ніби є позамежними для свідомості повсякденності.

В країнах **протестантського зразка** *раціонально-бюрократичні механізми є охоронною перешкодою для радикальних політичних змін*. Це обумовлено тим, що вони ніколи не виходять за рамки *пересічних «земних» цілей: роблять неможливим ліквідацію підприємницьких ініціатив або обмеження політичних свобод громадян тощо*.

**Політична традиція протестантизму** також складає основу фундаменту *раціональних-бюрократичних механізмів*, які фактично закладені в духовному базисі **політичної культури англосаксонських країн**. Вона бачить у **демократії** систему представництва та захисту різних групових (дрібного, середнього та великого промислово-фінансового) бізнес-інтересів; загальне благо (і загальний інтерес) тут розуміються як *збалансована сума групових інтересів, що передбачає прийняття рішень на основі консенсусу*.

**Конкретно-історичний контекст формування раціонально-бюрократичних механізмів для створення федеративної держави в Австралії**

Протягом другої половини XIX ст. політична система країни одержала остаточні структурні риси. Базуючись на конституціях колоній, що були прийняті ще у середині вже згаданого століття, на континенті була встановлена *Вестмінстерська модель парламентської демокра-*

тії. Йшов процес поступового нарощення досвіду партійно-політичної діяльності, скорочення тісних адміністративних зв'язків з Лондоном. *Намітилися відчутні риси окреслення першої фази формування федеральної держави на теренах британської колонії.* На фоні зазначеного відбувалось становлення управління колоніями, паралельно з якими мали місце бурхливі події Евриксського повстання 1854 р., були апробовані інноваційні для того часу методи політичних новацій чисто місцевого гатунку – введення процедури таємного голосування, яке було названо «An Australian ballot» [5, с. 46-54]. Крім того, протягом останніх десятиріч одержала динаміку розвитку *ідея федералізації колоній (початковий цикл створення раціонально-бюрократичних механізмів державотворення, що мали концентрований вираз широкої задіяності культурно-цивілізаційних особливостей).*

Задум такого проекту мав свою передісторію. У її витоків стояли провідні діячі колоній, а також представники адміністрації з Лондона. Починаючи з 1847 р., розроблявся первинний ескіз об'єднання австралійських володінь у вигляді Генеральної асамблеї колоній і їх митного союзу [6, р. 127]. Проте ці наробки не були підтримані у середовищі більшості колоністів. Причинами були територіальна роздробленість та нерівномірність економічного і політичного розвитку колоній та відсутність *почуття національної єдності.* А це породжувало непримиренні розходження з приводу митної політики і лобювання «малих» колоній – Південної Австралії, Квінсленда і Західної Австралії – перед неминучою перевагою «великих» густонаселених ареалів з високорозвиненим господарством – Нового Південного Вельсу (НПВ) і Вікторії. Тут відчувається *первинна взаємодія культури і інститутів держави як елементів впливу через раціонально-бюрократичні механізми на загальнополітичні процеси.*

Хоч сам факт отримання самоуправління у середовищі виробників і підприємців не знижував саму гостроту протистояння, що продовжувалось. І поступово, з плином часу, місцевий політикум почав усвідомлювати переваги взаємовигідного співробітництва в межах всього континенту. Були зроблені практичні кроки у цьому напрямку. Важливим підтвердженням продуктивності такого курсу стали міжколоніальні конференції, що проходили у столицях колоній у період з 1860-го по 1870-й рр. Не дивлячись на різницю у підходах з цілого ряду питань господарського і політичного порядку, все ж *спільна позиція для взаєморозуміння* почала проглядатись більш розбірливо [7, р. 111-115; 8, р. 75]. Тут вже почала проявляти себе очевидна дія

*раціонально-бюрократичного механізму* на рівні елементів **самоідентифікації**.

У цей же період власну політичну кар'єру почали робити відомі для того часу прибічники *місцевого федералізму* Г. Паркс і Ч. Г. Даффі. Корінним же зрушенням у бік концентрації спільних зусиль по експоненті економічного розвитку континенту стало правове погодження позицій при створенні вже ustalених політичних блоків для прийняття відповідного законодавства. Тому представники місцевого політикуму практично всіх спрямувань були задіяні у пошуку виходу з депресії, що сталась після кризи початку 1890-х рр. Остання торкнулась не тільки економічної, але і політичної сфери. *Механізми раціонально-бюрократичного спрямування* демонстрували елементи своєї дії через **інститути громадської думки і партійну політику**.

Сферою особливої заклопотаності була галузь міжнародних відносин. Справа в тому, що саме у цей період спостерігалось підвищення політичної активності провідних європейських колоніальних потуг у південній частині Тихого океану: початок експансії Німеччини у Новій Гвінеї, заснування Францією каторжних поселень у Новій Каледонії і її ж плани розширення власної присутності на Нових Гебридах. Все це викликало особливу збентеженість у політичних колах і чисельних громадських організаціях Австралії (очевидна **дія формальних і неформальних інститутів і їх вплив через елементи загальнополітичних процесів**).

З огляду на неспроможність проводити незалежну зовнішню політику уряди Квінсленду, Вікторії та НПВ неодноразово звертались до уряду Великої Британії з проханням втрутитись у цю регіональну проблему з метою обмежити колоніальну експансію європейських потуг. Повільності і нерішучості метрополії у прийнятті конкретних рішень урядові структури зазначених колоній змушені були протиставити оголошення про анексію південної частини Нової Гвінеї. Цим кроком вони фактично змусили Англію визнати цю територію власною колонією у середині 1880-х рр. [9, р. 330].

У листопаді 1883 р. у Сідней відбулось також запровадження Федеральної ради, в яку колонії вступили з тим, щоб «не допустити колонізації у регіоні Тихого океану іншими (європейськими) країнами, крім Британії». Це орган був затверджений парламентом Великої Британії в 1885 р. Хоча на практиці його діяльність виявилась безрезультатною [10, р. 11]. Причинами були: постійні розбіжності з приводу фінансування, а також принцип добровільності у підписанні законів,

що приймались Радою. На цьому фоні колонії НПВ і Нова Зеландія фактично ігнорували всі її засідання [11, р. 53-55].

Проблеми захисту безпеки колоній континенту почали ставати все більш нагальними. Тому місцевий політиком покладав великі надії на військовий флот Великої Британії, в якому він бачив головного захисника морських кордонів Австралії, шляхів торгового обміну та зміцнення воєнно-політичних зв'язків з Лондоном. У заморських воєнних операціях самі австралійці приймали участь на чисто волонтерських засадах. Наприклад, у війні в Судані в 1885 р. кількість військовослужбовців з континенту була мізерною, а їх воєнний вишкіл бажав бути значно кращим.

Нарешті, наприкінці 1880-х рр. була опублікована доповідь британського генерал-майора Дж. Б. Едвардса, в якій ґрунтовно і на фаховій основі була детально розписана нагальна необхідність об'єднання зусиль і створення збройних сил країни для зміцнення обороноздатності континенту. Доповідь містила в собі заклик до прийняття Закону про оборону, в якому підкреслювалась необхідність організації в межах майбутніх збройних сил мережі навчальних закладів, складів амуніції і воєнно-морських баз. Зрозуміло, що тільки об'єднання зусиль могло дозволити колоніям мати необхідні кошти для утримання власної системи оборони. Необхідність прийняття такого рішення на той час вже стала очевидною [12, с.48-49; 13, р. 42] (демонстрація дії *раціонально-бюрократичних механізмів англосаксонських країн*, що забезпечувала *наступність усвідомлення відтворення «національних інтересів»*).

На аксіологічному рівні також спостерігався процес зародження і поглиблення національної свідомості жителів колоній. У 1880-х рр., згідно до оцінок сучасників, «лояльність до цінностей колоніального гатунку досить успішно замінило прагнення до національного об'єднання заради спільного майбутнього» [14 р. 1-2]. Відповідно *ще до поступового успішного становлення* місцевої економіки *йшла* і прямо пропорційно зменшена господарська і фінансова її залежність від Великої Британії (теорія історичного інституціоналізму). Причому це яскраво проявлялось як на рівні внутрішньополітичного життя колоній, так і в орієнтаціях зовнішньополітичного порядку. Все згадане сприяло **пришвидженню ходу історичних подій**.

Відбувалась зміна і в образно-ціннісних вимірах. Домінація орієнтації на традиційні британські культурні зразки відходила у минуле. Її змінювала вже інша духовна наповненість соціального іміджу «ново-

го австралійця», в якому з'явився до того незвичний ідеал «життя у буші»<sup>1</sup>: свобода, товариська взаємодопомога та чесне трудове життя.

Серед пересічних австралійців образ своєрідного Робіна Гуда (тільки місцевого зразка) втілював буш рейнджер (нальотчик і грабіжник) Нед Келлі, якого осяяли ореолом «благородного розбійника»: повний нігілізм і неприйняття влади, безмежне відчуття свободи і незалежності, героїзація образу народного месника тощо. Особливий місцевий різновид «культурних націоналістів» уособлював собою специфічний вид *аксіологічної опозиції* проти мавпування і наслідування англійських зразків у мистецтві, літературно-художній творчості, живопису та музиці, а також у «шопінгових» преференціях британських товарів (зображення дії *аксіологічних елементів раціонально-бюрократичних механізмів усталення ментальної настанови протестантів* на те, що австралійці самі є кінцевою інстанцією у всіх ключових питаннях, що стосуються їх світогляду і совісті).

### **Загальнонаціональні фази відтворення історичного розвитку**

В основу всіх зазначених явищ політичного життя країни були закладені засадничі опори прояву націоналістичної орієнтації у чисельних громадських організацій, що стали з'являтися у колоніях. Значне зростання прибічників поміркованого буржуазно-націоналістичного типу свідомості припало на місто Мельбурн, де було утворено Асоціацію тих, хто був народжений в Австралії. В 1900 р. в її лавах вже нараховувалось біля 17 тис. чоловік. Популярність ідей, що пропагувались Асоціацією, продовжувала зростати і, згідно свідчень сучасників, Асоціація стала «однією зі старіших і впливових груп тиску у федеральному русі» в колоніях. В кінці 1890-х рр. її активісти влаштовували по 15-20 мітингів на день. Вони палко виступали на підтримку проекту федеральної конституції [15, р. 71].

Паралельно з поміркованими націоналістами свої акції проводили і представники радикальних течій. Їхні підходи і погляди являли собою щедрий «коктейль», що містив у собі романтичні уяви про ідилії «життя у буші» з маргінально-радикальними гаслами соціалістів і революціонерів XVIII ст. В їх основу була покладена «елітарна соціальна доктрина про рівність можливостей і незмінне переконання у тому, що в Австралії люди мали право на хороше життя» [7, р.146]. Виразником ідеї цієї частини національного руху стали журнали «Бю-

<sup>1</sup> В кінці XIX ст. в Австралії поняття «буш» мало значення не тільки просторів чагарників цілинних і перелогових земель внутрішньої частини континенту а і символу зародження нових духовних стандартів «глибинки» сільської Австралії

ллетин» і «Бумеранг». А специфічною ознакою даної течії було переконання у тому, що ідеї «австралійського духа» можуть співіснувати паралельно з відвертим расизмом по відношенню до неєвропейських народів і повним запереченням їх права жити і працювати на території колоній. Наприкінці XIX ст. аналогічні настрої зі стандартною вимогою «звільнити Австралію від присутності усіх азійських і кольорових рас» були розповсюджені практично у всіх колоніях. Це було ключовою вимогою створення федерації на території Південного континенту [12, р. 220]. І, як результат, гасло прибічників національної ідеї «Австралія для австралійців» фактично зіграло **провідну історичну роль** у створенні *федерального союзу*.

Тут, очевидно, простежувалось відтворення елементів чергового «серіалу» дії *раціонально-бюрократичних механізмів* не тільки *аксіологічного*, а і *семіотичного* (знаково-образного) спрямування. *Такий комбінований вид духовного впливу був одночасно заточений на формування загальнонаціонального типу свідомості, що означав перехід від первинної самобутності до усвідомлення появи вже нового духовного патерну, і свідчив про появу в Австралії власної, самостійної та самоцінної національно-культурної величини.*

Це яскраво демонстрували і фольклорні балади про бушрейнджерів та шукачів золота, в яких відверто звучали ноти протиставлення Англії – країни багатіїв і привілеїв – та Австралії – землі рівності та свободи. Адам Л. Гордон, Маркус Кларк і Генрі Гендель Річардсон були першими, хто повідав світу про Австралію, її природу та людей. А поети Е. Б. «Банджо» і Генрі Лоусон у власних оповіданнях та віршах показали життя простих австралійців і говорили в них про братство і взаємодопомогу, без яких неможливо було навіть існувати в реальних умовах австралійської «глибинки» [16; 17].

Остання декада XIX ст. відзначилась для Австралії як прелюдія епохи проведення конституційних конференцій і часу розробки тексту єдиного Основного закону. Перші такі конференції відбулись в Мельбурні в 1890 р. і в Сідней – в 1891 р. Крім делегатів від шести колоній, розташованих на континенті, на засіданнях були і представники Нової Зеландії. Передбачалось обговорення проекту майбутньої конституції, яка була підготовлена прем'єром Квінсленда сером Самюелем Гриффітом.

Проте цей законопроект був зустрінутий з підозрою і недовірою. Зокрема, члени *лейбористських партій* вбачали в ньому продукт змови правих політиків і їх заморських покровителів. Представники *робітників* не приймали участі у розробці основ конституції, розці-

нюючи її як черговий підступний виклик інтересам місцевого населення, що було ангажовано у виробництві профільних матеріальних благ континенту. У їх лавах також існувала загроза того, що створення єдиного уряду приведе до зниження рівня самоуправління на місцях, а федерацію вважали вигадкою особливого призначення «товстих гаманців» для зміцнення позицій «великого бізнесу» [18, р. 9].

На федеральному рівні за зразок для розробки Основного закону було взято конституційний досвід США і Канади, який мав бути погоджений з конституціями окремих колоній, які на той час вже існували. «Малі» колонії головним чином схилились до прийняття американського варіанта, при якому верховенство при прийнятті рішень залишалося за сенатом. Він забезпечував у рівній мірі права і інтереси всіх суб'єктів федерації. Прихильники опозиційного підходу більш оптимальною вважали модель федерації Канади зі статусом верховенства палати представників. Зокрема, Г. Паркс якраз і був одним з найбільш завзятих прихильників власне канадського вибору. До речі, його невтомна діяльність у справі просування ідеї об'єднання колоній небезпідставно давала змогу вважати його «батьком федерації» [19, р. 7].

Компромісне рішення було досягнуто на підставі погодженості між «великими» і «малими» колоніями, коли на другій конституційній конференції була прийнята домовленість про «відкладене вето» – право повертати спірний законопроект на додатковий розгляд у нижню палату (палату представників) для внесення у нього поправок, що були зроблені верхньою палатою (сенатом). Хоча сенат при цьому залишався «палатою штатів» і формування його відбувалось, виходячи з рівного числа представництва від кожного штату.

Тут вже в якості результативного підсумку проявилась конкретна дія *раціонально-бюрократичних механізмів, які оптимізували чітко спрямований політичний контекст для становлення і розвитку демократії.*

Правда, по завершенню роботи другої конференції власне сам проект конституції було відправлено на розгляд парламенту колоній з огляду на те, що НППВ, на думку власного політикуму, значно менше у порівнянні з іншими колоніями, одержала дійсних можливостей реалізувати власні інтереси. А це вже, у свою чергу, почало ставити під великий сумнів саму ідею проекту возз'єднання.

Разом з тим, під впливом організованого тиску, який досить вдало був зрежисований чисельними лігами та асоціаціями націоналістичного спрямування, справа втілення у реальність планів розгортання федералізму в Австралії отримала новий імпульс для розвитку.

Третя національна конституційна конференція відкрилась в Аделаїді в 1897 р. Цього разу на ній позначили власну присутність лише п'ять територій: делегація Квінсленда утрималась від участі, виходячи з власних міркувань, – наявності в той момент складної внутрішньополітичної ситуації; Нова Зеландія остаточно відмовилась від участі у русі за федерацію. Проте у кінцевому підсумку це не мало ключових негативних наслідків для результатів роботи конференції. На ній були запроваджені конституційний і фінансовий комітети, а її делегати розпочали *заключний етап роботи* над текстом майбутньої конституції Австралійського Союзу. Ця процедура тривала, разом з перервами і змінами місця перебування, майже рік. Завершення відбулось у березні 1898 р. в Мельбурні. Протягом цього періоду в проект конституції було внесено 286 поправок і пропозицій. Завдяки цьому вдалось прийняти погоджені рішення з ключових моментів спірних питань. Згідно оцінок американського дослідника Е. Ханта, у конституційному проекті 1898 р. «чисельні риси конституції США були процедурно поєднані з принципами обов'язкової відповідальності британського уряду, що було більш звичним у правовому сенсі для австралійців» [20, р. 93].

І у продовження всього вищезазначеного полеміка з приводу ключового фінансового питання – про межі бюджетного федералізму – у підсумку завершилась прийняттям історично значимої «статті Бреддона». Згідно положень, що містились у її тексті, офіційного статусу набула пропозиція прем'єр-міністра Тасманії сера Е. Бреддона: 75% від загальної суми федеральних податків повертались штатам-суб'єктам пропорційно долям надходжень в бюджет, що були одержані у кожному з них [21, с. 15]. Консенсусне рішення стало завершальним акордом у тарифній політиці: протекціонізм на зовнішніх ринках поєднувався з принципом свободи торгівлі на ринках майбутнього Австралійського Союзу.

*На цьому фоні все більш помітно стали викристалізовуватись риси другої фази відтворення реальних кроків по створенню федеральної держави на території австралійського континенту. Причому не тільки її інституційної основи, але і правового та юридичного підґрунтя, яке мало забезпечувати її успішне функціонування.*

При оцінці природи і характеру фокусної конституції місцева газета з Мельбурна «Аргус» вдалась до наступного формулювання: «Біль про федерацію являє собою характерний приклад принципів політики Великої Британії. Це є компроміс або, точніше, колекція компромісів» [22, р. 529]. Адже метою її авторів було примирення і зведення до



єдиного знаменника інтересів всіх, хто приймав участь у її створенні, саме у такий спосіб. На той момент доля майбутньої федеративної держави вже залежала від вибору її власного електорату.

В 1898 р. відбувся *перший раунд* об'єднавчої конференції. Хоча для остаточного результату її підсумки навряд чи можна вважати задовільними: не всі колонії прийняли участь у голосуванні; кількість необхідних голосів виявилася недостатньою. Тому у січні 1899 р. була вимушено проведена ще одна конференція. Тепер в ній прийняли участь вже голови урядів всіх колоній. На конференції було прийнято 7 додаткових поправок до Основного закону. Головною їх метою було зробити більш поступливою позицію Нового Південного Вельса у питанні фінансів, а також погодити місце розташування майбутньої столиці федерації. До того ж прем'єру Західної Австралії Дж. Форресту вдалось розробити пільгові умови для її вступу до федерації: протягом 5 років гарантувалося збереження внутрішніх прикордонних тарифів зі щорічним зниженням їх ставок на 20% та будівництво за рахунок федерального бюджету залізниці між містами Аделаїда і Перт. І лише після усього цього згода більшості мешканців континенту відносно федеральної конституції була нарешті одержана. Це сталось після проведення другого референдуму в 1899 р. [23, р. 19].

Останньою *стадією* у всьому процесі було погодження місцевих інтересів з позиціями метрополії в Лондоні. Делегація провідних політиків **федерації** прибула туди у грудні 1899 р. Атмосфера перемовин з державним секретарем у справах колоній Д. Чемберленом мала свою специфіку. Згідно спостережень одного з членів австралійської делегації Альфреда Дікіна, «обидві сторони зберігали підкреслений та ввічливий антагонізм між обома достойниками» [24, р. 137]. У кінцевому підсумку представникам з Австралії вдалось зберегти власні позиції. В умовах нових відносин роль Великої Британії зводилась до заморського керівництва новою державою, а також зберігалось право штатів звертатись до Таємної Ради для вирішення особливо складних питань. Хоча для цього необхідно було одержати згоду Високого суду Австралійського Союзу.

У липні 1900 р. королева Вікторія затвердила закон про створення союзу колоній Південного континенту [14, р. 78-81]. А 1 січня 1901 р. на карті світу з'явилась нова держава – *Австралійський Союз*.

*Це знаменувало собою прем'єру нового, третього циклу, побудови вже зовсім іншого по своїй суті державного утворення на міжнародній арені.*

Таким чином, формування нової держави **на цій фазі** її утворення забезпечувалось широкою задіяністю *раціонально-бюрократичних механізмів*, ключову основу яких складали такі елементи *культурно-цивілізаційного походження*, як **самоідентифікація, формальні і неформальні інститути** і їх вплив через *загальнополітичні процеси*, позиції новоутворених партій, внутрішньополітична опозиція, громадська думка, групи впливу дрібного, середнього і великого бізнесу, самобутній вплив місцевих ЗМІ.

Таким чином, на початку нового століття Австралія вже не була для жителів Європи «невідомим краєм аж на Півдні». Для багатьох вона стала своєрідною «обітованою землею» (the promised land). Було закладено основи розгалуженої економіки і державності, що вже мала власні національні риси; були розроблені базові напрямки внутрішньої політики у сфері регулювання імміграції та розвитку соціальної сфери; ставали відомими у світі яскраві представники австралійської культури; мало місце також *аксіологія* становлення національної свідомості. Відбувалось остаточне закладання основ загально-континентального союзу, які були сформульовані в Конституції Австралійського Союзу.

### **Використані джерела та література:**

1. Холл П., Тейлор Р. Политическая Наука и три новых институционализма. *ОЙКУМЕНА. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций*. Харьков : Константа, 2006. Вып. 4. С. 48-76.
2. Телен К. Исторический институционализм в сравнительной политологии. *ОЙКУМЕНА. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций*. Харьков : Константа, 2002. Вып. 4 С. 7-118.
3. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура, Политические установки и демократия в пяти странах. М. : Мысль, 2014. 500 с.
4. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий. Введение. *Избранное. Обзор общества*. М. : Юрист, 1994. С. 43-73.
5. Скоробогатых Н.С. Вехи конституционного пути Австралии (1788-1980). М. : ИВ РАН, 2006. 240 с.
6. Jose A.W. History of Australia from the Earliest Times to the Present Days. Sydney, 1914.
7. Australia. A social and political history. L., 1975.
8. Colghlgan T., Ewing T. The progress of Australia. L., 1903.
9. Ward G.M. British Policy in the South Pacific, 1786-1893. Sydney, 1950.

10. Wise B.R. The making of Australian Commonwealth. 1889-1900 : a stage in the growth of the Empire. London : Longmans Green, 1913. 365 p.
11. Egerton E. Federations and Unions within British Empire. Oxford: The Clarendon Press, 1924. 306 p.
12. Select Documents in Australian History. Vol. 2. 1854-1900. Sydney, 1955.
13. Deakin A. The Federal story. Melbourne: Robertson & Mullens, 1944. 170 p.
14. Jebb B. Studies in Colonial Nationalism. L., 1905.
15. Bennett S. Federation. Melbourne, 1975.
16. Петриковская А.С. Австралийский роман. М. : Наука, 1990.
17. Петриковская А.С. Культура Австралии XIX-XX веков. М. : Восточная литература, 2008. 253 с.
18. The Australian Labour Party and Federal Politics: A Documentary Survey. Carlton, Vic. : Melbourne University Press, 1976. 160 p.
19. La Nauze J. The making of Australian Constitution. Sydney, 1987.
20. Hunt E.M. American Precedents in Australian Federation. New York : Columbia University Press, 1930. 286 p.
21. Вайль И.М. Австралия: федерализм и высшие органы власти. М. : Наука, 1970. 247 с.
22. Colonial Australia. A Documentary History of Australia. Vol. 3. 1875-1900. Melbourne, 1980.
23. Year book. Australia. 1990. Canberra, 1991.
24. Deakin A. Federated Australia. Selections from the Letters to the Morning Post 1900-1910. Melbourne, 1907.

УДК 94 (9) + 314.7 + 314.3 + 314.1

Романенко О. В.

## ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В АВСТРАЛІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Динамічність розвитку демографічної ситуації на австралійському континенті напередодні створення Австралійського Союзу та в перші десятиліття його існування є досить цікавою темою для наукових досліджень, оскільки «штучна» міграційна політика, швидкі зміни в політичному розвитку країни та взаємодія колоністів із корінним населенням створюють самобутній та неповторний матеріал для історичних досліджень, досліджень у галузі історії міжетнічних стосунків, національної політики, розвитку культури цієї країни.

У статті розглянуто етнічний та гендерний склад населення перших колоністів Австралії, показано динаміку змін у складі населення у часі, зокрема внаслідок «золотої лихоманки», створення Австралійського Союзу, Першої